

STAFFAN HELMFRID

Femton år med Japancentret och CPAS

När jag 1976, som prorektor, fick uppdraget att inträda som styrelseordförande i Latinamerika-institutet i Stockholm, som något tidigare förts till Stockholms universitet, var det en sedan länge etablerad och finansierad verksamhet jag skulle dela ansvar för. Latinamerika-institutet hade grundats i en tid efter andra världskriget, då Sydamerika allmänt sågs som en dynamisk framtidsregion. Spanska språket blev viktigt. Institutet hade en extern styrelse med inslag av politiker, diplomater och företrädare för myndigheter. Det hade en egen budget för ett halvdussin forskare och lärare, lika många doktorander och forskningsassistenter, samt teknisk-administrativ personal om fyra personer, varav två för biblioteket. Det åligger institutet enligt stadgarna särskilt att driva och främja forskning och utbildning, sprida information rörande aktuella latinamerikanska förhållanden samt driva biblioteksverksamhet. Det hela intresserade mig som geograf av en årsklass – student 1946 – som funderat på att lära sig spanska, även om det inte blev av. Latinamerika-institutets bibliotek är landets största med inriktning på regionen.

I och för sig var min grundinställning den att regionala studier och länderstudier hör till geografin som disciplin. Jag visste samtidigt att svensk geografi ägnade begränsat intresse åt regional geografi och att ämnet aldrig skulle få den institutionella volym som skulle möjliggöra vad som är naturligt i de stora länderna, att de olika universitetens geografer tog sig an olika delar av världen för regionala studier. Vid Latinamerika-institutet verkade en geograf som föreståndare, Venezuelaspecialisten Weine Karlsson. Det var klart att verksamheten vid institutet i första hand var samhällsvetenskaplig, men tematiskt öppen över fakultetsgränser. Latinamerika-institutet stod med egen budget och styrelse som ”särskild inrättning” utanför fakultetsorganisationen, direkt under rektor/rektorsämbetet. I den rådande tidsandan blev det min viktigaste uppgift i detta uppdrag att hävda de akademiska kraven på verksamheten gentemot politiseringen i ”Che-Guevara-anda”.

Jag hade knappt bekantat mig med Latinamerika-institutet innan rektor, min företrädare Gunnar Hoppe, också geograf, bad mig att som styrelseordförande ta mig an en ny regional centrumbildning, det på professor Seung-bog Chos och hans amanuens Jonas Engbergs initiativ bildade Centrum för Japanstudier. Det var något

annat än Latinamerika-institutet. Här fanns inga pengar och inga tjänster, endast en styrelse, men en synnerligen kvalificerad med företrädare för departement och näringsliv och med Gunnar Heckscher som tyngsta namn, given som centrets vice ordförande. Jag kom att bli kvar som ordförande i Japancentret och dess efterföljare Centrum för Stillahavsasienstudier (CPAS) genom hela min rektorstid och fram till 1991. För den följande historiken har jag med Bert Edströms hjälp fått tillgång till kopior på samtliga styrelseprotokoll med bilagor från mina år i Japancentret och CPAS. De har väckt åtskilliga minnen av både glädje och frustration.

För budgetåret 1976/77 kunde universitetets förvaltningschef, Rune Lindquist, ställa 10000 kronor till centrets förfogande. En ny verksamhet som skall "tränga sig in" i universitetets budget är inte populär vid något universitet. Den betraktas som en gökunge, som hotar ta resurser från redan underförsörjda institutioner. Att en framgångsrik verksamhet kan dra resurser till universitetet vågar få lita på. Utan stöd från universitetets ledning överlever en sådan ny verksamhet inte, hur angelägen den än är ur ett samhälleligt och nationellt perspektiv! I det här fallet har universitetets rektorsämbete (enligt dåvarande universitetsförfattningar rektor och förvaltningschef) tagit sig an "gökungen" i övertygelsen om dess potential ur både samhällelig och vetenskaplig synpunkt.

Ett universitetsorganisatoriskt dilemma

En geograf är väl förtrogen med skillnaden mellan disciplin/teori-orienterad forskning och tematisk/mångvetenskaplig genom det egna ämnets klassiska uppdelning i systematisk och regional geografi. Som ett integrativt ämne med samspel och växelverkan mellan människa/samhälle och natur finns där också i både systematisk och regional geografi behovet av både naturvetenskaplig, samhällsvetenskaplig och humanistisk kompetens, i sanning ett dilemma för ett universitets organisation i fakulteter. För Sveriges del har det lett till en på sikt ödesdiger organisatorisk klyvning av ämnet i en naturvetenskaplig och en samhällsvetenskaplig institution tillhörande skilda fakulteter trots ett gemensamt utbildningsuppdrag avseende blivande lärare och den vetenskapliga problematiken i skärningen mellan natur- och kulturgeografi, med i högsta grad samhällsrelevanta frågor inom klimat, miljö och utveckling.

Ett besläktat om än inte ämnesspecifikt problem finns i de språkvetenskapliga institutionernas relation till vad som kommit att kallas "area studies", i språkundervisningen vanligen reducerade till "realia", kunskapen om språkets miljö. Men bindningen till språkkompetensen för "area studies" är mycket olika för olika geografiska regioner. Starkast är beroendet av den språkkompetens som finns vid universitetet

när det gäller utomeuropeiska språkområden, där länderna inte präglats av europeiska kolonialmakter och deras administrativa språk. Vid Stockholms universitet representeras de i första hand av institutionen för orientaliska språk. Dess utveckling har ägnats stort intresse från universitetsledningens sida alltifrån Håkan Nials rektorstid, då professuren i kinesiska kom till 1965 för att senare få sällskap av indologi, arabiska, japanska (1975) och koreanska, den sistnämnda tillkommen 1989 under Inge Jonssons rektorstid. Benämningen av de språkvetenskapliga professorerna vid universitetet anger i många fall ett bredare ansvar än det lingvistiska, vanligen också litteratur. Men en benämning som "Indiens språk och kulturer" har en obegränsad bredd i humanistisk forskning. Detsamma gäller Kinas språk och kultur, Koreas språk och kultur, medan japaniskan fått benämningen Japanologi – särskilt modern japanska. Benämningen japanologi antyder dock tanken på ett bredare ansvar som också innefattar samhällsvetenskapligt orienterade studier.

Alltnog, det var dåvarande lektorn, från 1975 Sveriges förste professor i japanologi, Seung-bog Cho, som med aktivt stöd av sin amanuens Jonas Engberg allt sedan 1973 drivit tankarna på ett centrum för japanstudier med inriktning på den pågående omvandlingen av Japan. Jag fick information om planerna redan under min tid som samhällsvetenskaplig dekanus och ledamot av konsistoriet under Dag Norbergs rektorat.

Svenska politiker, media och näringsliv hade ännu inte upptäckt att ett "japanskt under" höll på att skapa en ny ekonomisk supermakt, tekniskt mer avancerad än den "gamla världen", mitt uppe i en demografisk transition, med nya demokratiska institutioner och mot alla föreställningar med god kontroll av miljöproblemen. Okunniga och fördomsfulla medier i Sverige visade alltjämt gamla bilder av folk med andningsskydd på Tokyos gator. Vändningen kom när en LO-delegation besökt Japan och sett det nya landet med egna ögon. Efter ett förarbete som tillförsäkrat Cho stöd från bl.a. Svensk-japanska stiftelsen för forskning och utveckling och intresse från företrädare för japanintresserade storföretag, liksom från kontakter i Japan, lades förslaget om ett Centrum för Japanstudier fram för universitetsstyrelsen. Efter åtskillig kostnadsmotiverad tvekan kunde 1976 centret inrättas vid sidan av fakultetsorganisationen.

En engagerad styrelse

Protokollet från första sammanträdet den 14 juni 1976 med Japancentrets styrelse förtjänar ett referat. Som närvarande förtecknas ordförande professor Helmfrid, professor Cho, byråchefen Lindquist, professor Heckscher, civilingenjör Hornmark, direktör Pers och civilingenjör Ringström.

Professor Cho tecknade bakgrunden till centrets tillkomst och delade ut relevanta dokument. Protokollets §4 återges här i sin helhet:

Professor Heckscher tar upp frågan hur intresset för Japanstudier fördelar sig på språk- resp. fackstudier och i vad mån dessa studier kan samordnas med annan verksamhet. I den följande diskussionen betonar professor Helmfrid centrets formella ställning som en länk mellan universitet och samhälle. Han framhåller att utbildningsbehovet kan tillgodoses av olika institutioner även inom samhällsvetenskapliga fakulteten. Centret skall förmedla information och önskemål samt ta tillvara de kontakter som finns med svensk-japanska stiftelsen.

Vidare konstaterade styrelsen att dess främsta uppgift vore att sondera de ekonomiska frågorna och få till stånd en budget som täcker de utbildnings- och forskningsbehov som finns inom området.

Så kunde verksamheten börja budgetåret 1976/77 med en budget på 10.000 kronor och driven av ideella insatser från styrelseledamöter och personer med tjänst vid universitetet, inte enbart vid institutionen för orientaliska språk. Styrelsen spelade en avgörande roll för att ta initiativ att stimulera och främja forskning och undervisning inom olika relevanta områden, bl.a. genom att organisera tvärvetenskapliga seminarier. Dess diskussioner under de första verksamhetsåren kretsade kring uppdragsundervisning, symposier, petita, skriftserie, gästföreläsare, dokumentationsverksamhet och tvärvetenskapligt inriktad forskning och utbildning rörande Japan. Stora visioner utan både egen personal och budget!

Finansieringsfrågan fortsatte att sysselsätta styrelsen genom åren. För budgetåret 1977/78 ställde förvaltningschefen 25.000 kronor ur posten för övriga gemensamma ändamål i universitetsförvaltningens budget till centrets förfogande, och universitetsstyrelsen gav 10.000 kronor ur anslaget för utbildningens internationalisering. Verksamhetsberättelsen för budgetåret redovisar kurser och seminarier, kontaktresor, informationsverksamhet och japanska forskarbesök som inte varit möjliga utan stöd också från Svensk-japanska stiftelsen och Avdelningen för japanska och koreanska vid universitetet, där också centret hade sin adress.

För budgetåret 1978/79 fick centret 80.000 kronor ur universitetets anslag för utbildningens internationalisering om 395.000 kronor, det största belopp något universitet fick. För bidraget till Japancentret hade universitetsledningen stöd av utbildningsministerns uttalande i budgetpropositionen. *"Exempel på åtgärder som kan främja internationalisering är också t.ex. inrättandet av Centrum för Japanstudier vid universitetet i Stockholm"*. Till detta kom en japansk donation om tre miljoner yen (drygt 58.000 kronor) för anskaffning av referenslitteratur och tidskrifter. Under året

kunde centrrets exekutive sekreterare, Jonas Engberg, som nu kunde arvoderas, genomföra en kontaktresa till Japan.

Inte heller under de följande budgetåren kunde centret ges nämnvärda anslag ur universitetsbudgeten. Det såg inte löftesrikt ut. Det är klart att bristen på medel bekymrade styrelsen, särskilt som kontaktverksamheten med institutioner inte bara i Japan breddades och fördjupades.

Tokyo

Ett avgörande steg till etablering av fasta band till institutioner i Japan togs i maj 1979. En gemensam rektorsdelegation för Stockholms universitet och Kungliga Tekniska Högskolan besökte då Tokyo. Programmet i Tokyo hade förberetts av professor Cho. Besöket inleddes på hans Alma Mater, det prestigefyllda Tokyo-universitet (Todai), där ett avtal ingicks om vetenskapligt utbyte. Delegationen bjöds på en exkursion till några av Japans kulturella "highlights", bl.a. Nara och Kyoto, under ledning av framstående experter. För att öppna en kanal för nationellt forskarutbyte mellan Sverige och Japan togs också kontakt med Japan Society for the Promotion of Science (JSPS), det mäktiga forskningsrådet. Efter förhandlingar, som måste fortsätta i Sverige efter hemkomsten, då från japansk sida önskades en formellt jämställd svensk partner på nationell nivå i vetenskapssystemet, blev det ett avtal mellan JSPS och Kungliga Vetenskapsakademien, ett avtal som består än i dag.

Peking

Professor Cho hade mer ambitiösa mål för utbytet med Östasien. Kulturrevolutionen i Kina var slut och "de fyras gäng" stod inför rätta i Peking. Den som besökt Singapore eller Hongkong under denna tid kunde föreställa sig vad som kunde hända i Kina om marknadsekonomin öppnades för dess mer än en miljard invånare!

På hösten 1980 återkom jag till universitetet från en vistelse i Manila, bl.a. tre veckor på Makati Medical Centre efter en olyckshändelse, och möttes av ett förslag att resa till Peking i november. Propån hade kommit från Kina, dock förberedd av Cho! Den resan gav mig den kanske mest minnesvärda erfarenheten under hela min rektorstid. Utöver mig själv ingick universitetsdirektör Rune Lindquist, professor Cho och utlandssekreteraren Jonas Engberg i delegationen. Först av alla länder som stod i kö skulle vi få förhandla om vetenskapligt utbyte och samarbete med Kina på allra högsta nivå, Chinese Academy of Social Sciences (CASS), som närmast var ett forskningsministerium under ledning av en gammal "hardliner", Hu Qiaomu från inre kretsen av Maos följeslagare.

Undertecknandet av avtalet mellan Stockholms universitet och CASS i Folkets stora hall vid Himmelska fridens torg sändes i kinesisk TV. Deng Xiaoping hade just lagt om rodret i Kinas ekonomiska politik. Eftersom CASS endast accepterade en partner per land åtog sig Stockholms universitet att hålla avtalet öppet för hela det svenska högskolesystemet. En exkursion till Sommarpalatset, Kinesiska muren, Himmels tempel och Ming-gravarna avrundade besöket.

Det storslagna mottagandet av vår lilla delegation var en gest inte mot oss utan mot Sverige, som var det första land som öppnat ambassad i Peking efter Maos seger. Jag skulle ett par år senare på inbjudan tillsammans med min hustru få åtnjuta CASS gästfrihet under ett par veckors resor och besök i Kina.

Men CASS var, om än den viktigaste, inte den enda institution som vi träffade avtal med. Också med Peking-universitetet, det berömda Beida, vars studenter senare skulle spela en framträdande roll i demokratirörelsen, som kvästes på Himmelska Fridens Torg, var det angeläget att formalisera förbindelserna. Idag har Beida nått högt erkännande i flera internationella rankinglistor. Vid senare resor knöts också kontakter med universitet och forskningscentra i Singapore.

Vid en UHÄ-konferens i Lund 1983 kring "Områdesstudier i Sverige" redovisade de olika universiteten sin verksamhet och modeller för denna typ av verksamhet. I sin presentation av Östasienstudierna vid Stockholms universitet erinrade Jonas Engberg om den styrka orientaliska språk fått vid universitetet och den verksamhet som Centret för Japanstudier inom snäva budgetramar utvecklat. Han pekade särskilt på den kontakt centret hade med myndigheter och organisationer i Stockholm, med olika ambassader samt genom samarbetsavtal med viktiga partners i Japan och Kina. Med hänvisning till näringslivets och statsförvaltningens behov av kvalificerade kunskaper och information om länderna i regionen förordade nu Jonas Engberg en utvidgning av Japancentret till ett Centrum för Östasienstudier. Han redovisar samtidigt de färdiga planerna för den lokala utbildningslinjen med inriktning på Östasien (140 poäng) inrättad från och med höstterminen 1983 vid universitetet.

Från Japancentrum till Stillahavsasiencentrum

Besök i Singapore övertygade oss om att en ny värld höll på att utvecklas inte bara av Japan och Kina men också av "tiger-ekonomierna" Taiwan, Hongkong, Sydkorea och Singapore. Det ökande offentliga intresset för denna del av världen gav oss impulsen att bredda Centret för Japanstudier till ett Centrum för Stillahavsasiastudier, en benämning som jag föreslog i linje med engelsk-amerikanskt språkbruk. Dess intresseområde skulle utöver Östasien också innefatta Sydöstasien. *Centrum för Stillahavsasien-studier* (Center for Pacific Asia Studies, CPAS) inrättades "i enlighet

med universitetsstyrelsens tidigare ståndpunktstagande i ärendet” av rektorsämbetet *fr.o.m. 1 juli 1984*. Samtidigt upphävdes Centrum för Japanstudier och dess stadgar. CPAS skulle liksom föregångaren vara direkt underställt rektorsämbetet.

Den 12 oktober 1984 fastställde rektorsämbetet, efter hörande av de humanistiska sektionenämnderna och den samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden, föreskrifter för det nya centret. Dess uppdrag överensstämde med Japancentrets men med geografiskt vidgat intresseområde. Ny var föreskriften om en docentkompetent föreståndare, att förordnas av rektorsämbetet. Styrelsen vidgades i förhållande till Japancentrets till högst 15 ledamöter utöver ordföranden, med universitetets förvaltningschef och centrets föreståndare som självskrivna ledamöter. Bland ledamöterna skulle finnas företrädare för såväl forskarsamhälle som ”sådana allmänna intressen som har anknytning till centrets verksamhet”. Både styrelsens och föreståndarens uppgifter och ansvar var på sedvanligt sätt reglerade i överensstämmelse med universitetsstadgan.

Styrelsens ledamöter utsågs efter åtskilliga sonderingar den 30 november 1984 av rektorsämbetet för en första treårig mandatperiod. Som ordförande kom jag att kvarstå, senare också efter avgången som rektor, ända till 1991. Styrelsen kom i övrigt att representera en imponerande kompetens, både i bredd och djup. Utöver de självskrivna ledamöterna kunde således Stockholms universitet till denna verksamhet knyta följande namn: Professor em., f.d. ambassadören Gunnar Heckscher, professorerna Seung-bog Cho, Göran Malmqvist, Bengt Rånby (Kungliga Tekniska Högskolan), docenterna Gunnar Hedlund (Handelshögskolan i Stockholm; HHS), Carl B. Hamilton (Institutet för internationell ekonomi) och Jan Selmer (Företagsekonomiska institutionen), avdelningsdirektör Göran Friborg (Styrelsen för teknisk utveckling), sekr. Sven Nilsson (LO och universitetsstyrelsen), direktör Åke von Sydow (ASEA), general-sekreterare Per Tistad (Svensk-japanska stiftelsen) och bankdirektör Sten Westerberg (SEB).

Redan den 3 december samlades den nya styrelsen till sitt första sammanträde. Från detta föreligger ett utomordentligt informativt diskussionsprotokoll av den tillförordnade exekutive sekreteraren Jonas Engberg. Enighet rådde att till universitetsstyrelsen föreslå Gunnar Heckscher som vice ordförande. Det konstaterades att centret fått en budgetram på 470000 kronor, bl.a. anslag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet, att bl.a. täcka kostnaderna för en tjänst som forskare/föreståndare och en sekreterartjänst. Det meddelades att viss projektverksamhet redan inletts. Mot bakgrund av den diskussion som föregått inrättandet gav jag min syn på verksamhetens inriktning. Jag betonade ”att centret företrädesvis skall bedriva samhällsvetenskaplig och humanistisk forskning om den moderna ut-

vecklingen i regionen. Denna orientering återspeglas också i den kompetens som företräds av centrets styrelse”.

Jag framhöll vidare ”att det samhällsvetenskapliga perspektivet, i avsaknad av en etablerad tradition vid universitetet, bör ges ett visst företräde”. Åke von Sydow framhöll att centret och dess styrelse ”representerar en samlad kompetens som borde kunna användas för en kvalificerad kunskapsuppbyggnad inom näringslivet”. Det var styrelsens mening att centret vid sidan om den reguljära verksamheten på uppdragsbasis borde kunna anordna seminarier och workshops för näringslivets räkning. Under sammanträdet framfördes från olika styrelseledamöter en rad konkreta förslag till verksamheten. Redan i mitten av december genomfördes under Gunnar Heckschers ledning ett mycket uppmärksammat kinesisk/svenskt symposium om offentlig förvaltning med 15 svenska och sju kinesiska deltagare. Symposiet i Stockholm följdes upp med ett seminarium i Peking i november 1985 med socialvård, statliga företag, ekonomisk utveckling och administration på programmet. Båda sammankomsterna kom senare att dokumenteras i bokform.

Den första forskartjänsten

Den viktigaste frågan för styrelsen under året 1985 var tillsättningen av den tjänst som forskare/föreståndare för vilken medel nu fanns tillgängliga. I diskussionen om kravspecifikation för tjänsten, för vilken behövdes en god och respekterad forskare som samtidigt skulle vara initiativrik, samarbetsinriktad entreprenör, framhöll jag att kravet på vetenskaplig inriktning måste vara den moderna utvecklingen inom regionen. Tjänstgörande sekreteraren Ingrid Kjellners utförliga diskussionsprotokoll vittnar om den livliga och synpunktsrika diskussionen kring kravspecifikation.

Ett utkast till annons utarbetades på grundval av diskussionen, sedvanliga procedurer för tjänstetillsättning inom universitetet samt föreskrifterna för centret. Styrelseledamöterna fick tillfälle till granskning och kommentar, varefter en slutlig annonstext anslogs på universitetets anslagstavla och infördes i Post- och Inrikes Tidningar den 30 april 1985. Annonsen redovisar centrets och dess föreståndares åligganden enligt stadgarna. För behörighet krävdes doktorsexamen och docentkompetens i för centrets vetenskapliga verksamhet relevant, samhällsvetenskapligt och/eller humanistiskt ämne.

Som särskilt krav gäller att sökanden i sin dokumenterade vetenskapliga verksamhet skall ha ägnat sig åt samhällsvetenskaplig och/eller humanistisk forskning med inriktning på den moderna utvecklingen i Öst- och Sydostasien. Sökanden skall därutöver kunna dokumentera mycket goda kunskaper i japanska

eller kinesiska, jämte viss förtrogenhet med något eller några av de övriga öst- och sydöstasiatiska språken. Då med tjänsten är förenat ansvar för mångsidiga kontakter med företrädare för forskning, myndigheter och näringsliv i regionen, tillmäts långvarig vistelse och verksamhet i regionen meritvärde.

Det var klart att det inte skulle bli helt lätt att tillsätta denna krävande tjänst! För centrets acceptans inom universitetet var den vetenskapliga forskarkvaliteten avgörande, för dess acceptans inom näringsliv och politik var kompetent och initiativrikt intellektuellt entreprenörskap avgörande. För synlighet utåt var god hand med medier viktig.

Vid styrelsesammanträde den 7 juni 1985 förelåg ansöknings-handlingarna till tjänsten för granskning och diskussion. Före ansökningstidens utgång den 21 maj hade tre ansökningar inkommit, alla från forskare verksamma vid universitetet. Efter ansökningstidens utgång hade en sökande anmält sig, professorn vid University of Southern California, tidigare docenten vid Stockholms universitet George Oakley Totten. Med hänvisning till Lagen om offentlig anställning, som medger beaktande av för sent inkommen ansökan "om särskilda skäl föreligger" togs Tottens ansökan efter diskussion upp till behandling. Utöver Totten förklarades två av de övriga sökanden behöriga till tjänsten, den ene dock med tvekan. Den tveklöst behörige utöver Totten var docenten i kinesiska Torbjörn Lodén.

Under diskussionen betonade jag som styrelseordförande och rektor vikten av att tillsättningen kunde ske skyndsamt och erinrade om att regeringen lovordat initiativet till centrets tillkomst och visat stort intresse för dess utveckling samt att centret rönt stort intresse också från offentligt och privat håll. Styrelsen beslöt efter ingående överväganden och votering med fem röster mot fyra att sätta Totten i första förslagsrum och Lodén i andra. Avgörande blev Tottens starkare samhällsvetenskapliga profil, som också framhölls i Gunnar Heckschers särskilda yttrande som svar på en reservation från Göran Malmqvist. Heckscher anförde bl.a. att "George Tottens språkkunskaper är omfattande. De gäller i första hand japanska men innefattar även kinesiska och koreanska. Han har bakom sig en omfattande statsvetenskaplig produktion gällande den moderna utvecklingen i Öst- och Sydostasien. Han har vidare långa perioder vistats i regionen. I sin nuvarande verksamhet har han icke blott för egen del genomfört forskningsprojekt utan även initierat och handlett andras forskningsverksamhet".

I avvaktan på tillsättningen av föreståndare bedrevs centrets aktiviteter som tidigare med aktiv insats av styrelseledamöter. Jonas Engberg knöts på UD-uppdrag till ambassaden i Singapore för att "kartlägga utgångspunkter för utbildnings- och

forskningsamarbete mellan Sverige och Singapore och Malaysia". Olika symposier och seminarier, gästföreläsningar och kurser redovisades för styrelsen. Jonas Engberg kunde också till styrelsen den 11 oktober 1985 redovisa fyra skrifter i den begynnande publiceringsverksamheten vid centret.

CPAS under George Oakley Totten

Totten tillträdde tjänsten som föreståndare på heltid den 1 januari 1986. Han hade förberett sitt tillträde med att utveckla former för samarbete inom Stillahavsasienstudier mellan Stockholms universitet och amerikanska universitet. Vid styrelsesammanträdet den 27 januari 1986 kunde Totten hälsas välkommen och presentera sig själv, muntligt och skriftligt. Han betonade bl.a. sina starka band till Sverige med svensk mor, svenskfödd hustru, och talrika vänner i Sverige från olika besök och vistelser.

Vid sammanträdet kunde styrelsen också ta del av föreståndarens PM rörande centrets verksamhet. Den godtogs som underlag för kommande arbete. Beslut togs om kartläggning av befintliga resurser för forskningen rörande Stillahavsasien vid universitetet. Viktig vore kontakt med relevant grundforskning inom olika ämnesinstitutioner. Inför en förutsedd ökning av centrets aktiviteter förstärktes från 1 januari 1987 centrets kansli med en biträdande exekutiv sekreterare, Bert Edström.

Styrelsen tillsatte den 26 januari 1987 en särskild arbetsgrupp som tillsammans med Totten skulle ytterligare definiera centrets mål och utarbeta riktlinjer för hur dessa skall omsättas i praktisk handling. I gruppen ingick Gunnar Hedlund, Claes von Post, Bengt Rånby och Åke von Sydow. Bert Edström blev gruppens sekreterare. Gruppen framlade inför styrelsen den 1 juni en första rapport "Att bygga och sprida kompetens om Öst- och Sydostasien". Där redovisades en enkät som kartlagt pågående forskning och annan verksamhet av intresse vid Uppsala och Stockholms universitet, som kunde konstatera tydliga bristområden, bland annat beträffande Sydostasien. Här föreslogs inrättande av kurser i malaysiska och indonesiska. Arbetsgruppen fick fortsatt mandat.

Inför utlöpanget av styrelseledamöternas första treårsmandat den 1 juli 1987 utsåg rektorsämbetet den 4 juni den nya styrelsen med förnyade mandat för huvuddelen av ledamöterna. Bland nya ledamöter märktes ambassadören vid UD Håkan Berggren, docenten Jan Selmer, företagsekonomiska institutionen, och Kurt Borg, Svensk-japanska stiftelsen, allesammans för tiden fram till 1989-06-30. Från 1987 kunde centret fortlöpande informera om sin verksamhet i egna Newsletters. Med en heltidsanställd forskare/föreståndare kunde programverksamheten öka väsentligt med vidgat internationellt deltagande. Professor Totten hade tillfört ett eget omfatt-

tande nätverk från verksamheten vid University of Southern California, ett av världens främsta centra för Asienstudier.

Under hösten 1987 kunde centrets biblioteksresurser förstärkas genom ett bidrag om 100000 kronor från Scandinavia-Japan Sasakawa Foundation. Vid augustisammanträdet fick styrelsen en andra rapport från arbetsgruppen. Bengt Rånby's sonderingar hade visat att det var tänkbart att SE-banken kunde tänka sig ge bidrag till 2-4 doktorandtjänster. Bert Edström hade kunnat konstatera att erforderlig handledning skulle finnas att tillgå inom universitetet. Som forskningsuppdrag till doktoranderna diskuterades Taiwans ekonomiska utveckling, Koreas ekonomi respektive orsakerna till den japanska konkurrensförmågan, allt konstaterade kunskapsbristområden. Bidragen kom ej till stånd, möjligen med anledning av samtidiga framstötter från Handelshögskolan om stöd för bildandet av ett eget Japaninstitut. Däremot skulle en doktorand med inriktning mot Filippinerna kunna tilldelas ett särskilt stipendium som centret inrättat med stöd bland annat av Högskoleföreningen.

Edström hade vidare kartlagt de vetenskapliga bibliotekens samlingar rörande länderna i Öst- och Sydostasien. Litteraturfrågan skulle bearbetas av Håkan Berggren i samarbete med företrädare för biblioteken. Under fjärde kvartalet 1987 vikarierade Bert Edström som centrets föreståndare under Tottens tjänstledighet för utlandsvistelse. En svår förlust för centret var Gunnar Heckschers bortgång. Han ersattes som vice ordförande av Åke von Sydow från mars 1988 och senare som ledamot av förre ambassadören Gunnar Lonaeus.

Den 1 juli 1988 lämnade jag rektorsuppdraget för att inom mitt eget ämne ta mig an uppgiften som vetenskaplig huvudredaktör för det av statsmakterna i april 1987 beslutade stora verket Sveriges National-atlas. Jag hamnade därmed utanför det universitetsinterna informationssystemet och deltagande i den centrala beslutsprocessen. Jag önskade dock fullfölja min nya mandatperiod som styrelseordförande i CPAS, då viktiga avgöranden förestod.

Växande intresse för Stillahavsasien

Verksamheten vid CPAS var ännu 1988 i huvudsak beroende av ad hoc-finansiering genom projektanslag från stiftelser och fonder. Vid mötet den 8 september 1988 informerades styrelsen om förslaget till en professur i koreanologi vid universitetet, ett initiativ som hade starkt stöd från min efterträdare som rektor, Inge Jonsson. Vid samma tillfälle väckte universitetsdirektör Rune Lindquist förslaget att centret i sin anslagsframställning skulle yrka på en professur i Stillahavsasienstudier, en fråga som skulle bli föremål för mer ingående diskussion vid nästkommande sammanträde. Bert Edström rapporterade att första numret av "The Stockholm

Journal of East Asian Studies” hade utkommit. Tidskriften skulle, utan finansiellt åtagande från centret, utges av CPAS.

Vid denna tid började saker hända som vittnade om ett snabbt stigande intresse för Stillaohavsasien också vid andra akademiska institutioner. Så kungjorde rektor för Handelshögskolan i Stockholm, tidigare handelsministern Staffan Burenstam Linder, i november 1988 att vid HHS skulle inrättas ”The Institute of Japanese Studies at the Stockholm School of Economics” och att i april ett Advisory Council bildats ”to support efforts at creating the necessary financial basis...”. I Advisory Council ingick Thorbjörn Fälldin, Sten Gustafsson, Stig Malm, Stig Ramel, Hans Rausing, Peter Wallenberg och Staffan Burenstam Linder under hedersordförandeskap av Prins Bertil. Sjösetting planerades till HHS 80-årsjubileum på hösten 1989. Målet var högt satt. Institutet skulle ”aspire to be a center of excellence and the first advanced European Institute for Japanese and East Asian economic studies”. Vad kunde CPAS ställa upp mot denna mäktiga konstellation?

Också inom Lunds universitet hade andarna vaknat och planer på förstärkt inriktning på Östasienstudier med en smal bas på språkområdet planerades inom det forskningspolitiska institutet. Nästkommande styrelsesammanträde, som ägde rum den 7 december 1988 ägnades åt en diskussion om centrets framtid mot bakgrund av dessa förändringar i omvärlden. Tankarna rörde sig om en fastare etablering som ett institut med nationellt ansvar och med minst en professur med samhällsvetenskaplig inriktning och sedvanliga kringresurser. Sven Nilsson, som skulle komma att engagera sig energiskt för förslagets framgång i det politiska systemet, betonade att underlaget för ett förslag om inrättande av ett institut måste vara vägande eftersom det finns konkurrerande intressenter. För att erhålla ökade resurser måste en framställning härom göras. I en skrivelse bör klart framgå målen, den utveckling som eftersträvas samt de syften som ligger bakom förslaget. En petitagrupp tillsattes bestående av vice ordförande von Sydow, Carl B. Hamilton och Bert Edström. I särskild skrivelse skulle universitetsstyrelsen, som i december 1988 tillsatt en särskild översynsgrupp avseende CPAS framtid, informeras om petitagruppen.

Den 20 januari 1989 presenterade petitagruppen sitt förslag till styrelsen, som med smärre ändringar godkände framställningen. Vid samma tillfälle meddelades styrelsen att övre gränsen för George Oakley Tottens pensionering uppnåtts. I avvaktan på att den av universitetsstyrelsen tillsatta översynsgruppens rapport behandlats beslöts föreslå att Bert Edström förordnas på långtidsvikariat på föreståndartjänsten efter Tottens pensionsavgång.

Med regeringens stöd

I missivskrivelse till CPAS "Underlag för universitetets anslagsframställning [AF] för budgetåren 1990/91-1992/93", daterad 1 februari 1989, anfördes följande: "Inför universitetsstyrelsens behandling av universitetets anslagsframställning för budgetåren 1990/91-1992/93 har styrelsen för Centret för Stillahavsasienstudier vid sina sammanträden 1988-12-08 och 1989-01-20 diskuterat centrets verksamhet och dess inriktning med utgångspunkt i de budgetmässiga förutsättningarna för denna. Då innehavaren av föreståndartjänsten för centret, professor George O. Totten relativt snart kommer att avgå med pension finner styrelsen att tidpunkten nu är lämplig att se över både verksamhetens förutsättningar, inriktning och utformning och välkomnar därför universitetsstyrelsens beslut att tillsätta en över-synsgrupp. Styrelsen får med anledning härav anföra att den finner det lämpligt att återkomma till universitetsstyrelsen med en särskild skrivelse med hemställan att denna måtte inges som komplement till AF så snart underlag för en sådan skrivelse föreligger från universitetsstyrelsens översynsgrupp".

I CPAS vision fanns ett successivt uppbyggt institut med till sist fem professurer inom samhällsvetenskapliga ämnen och ett antal forskartjänster, som tillsammans skulle nå en "kritisk massa" för en forskningsinstitution. I tabellarisk form redovisades personalstyrkan vid några andra regionalt inriktade institut, östeuropastudier med 17, varav elva forskare, Afrikainstitutet 30, varav sju forskare, Latinamerikainstitutet 21, varav 12 forskare. Mot detta stod CPAS med 1,5 tjänster inriktade mot den största, potentiellt mest dynamiska regionen i världen. I sin skriftliga avskedshälsning till CPAS i maj 1989 erinrade Totten om vad som åstadkommits, inte minst produktionen av 12 Working papers, fem Occasional papers, fem Miscellaneous papers och fyra Newsletters, liksom medverkan i två böcker. Ett internationellt nätverk hade byggts upp, biblioteket förstärkts genom donationer från både Japan och University of Southern California och talrika konferenser, seminarier och kurser hade genomförts. Totten avslutade: "There are now some grounds for hope that the Swedish government will soon provide greater funding for building up Swedish competence to meet the economic and cultural challenges from the Pacific region".

I maj 1989 förelåg rapporten från universitetsstyrelsens översynsgrupp för centret. Med universitetsstyrelsens vice ordförande Sven Nilsson som ordförande hade i gruppen ingått professorerna Östen Dahl och Rolf Adamson, representerande den humanistiska respektive den samhällsvetenskapliga fakulteten, samt Jonas Engberg. Bert Edström var gruppens sekreterare. Den 13-sidiga rapporten ger en informativ bakgrund till gruppens förslag, en översikt av utvecklingsperspektiv i regio-

nen, regeringsuttalanden om kunskapsbehov, samt existerande forskningsresurser. Utvärderingen av CPAS första fem verksamhetsår utföll positivt, men dess begränsade resurser hade ej möjliggjort tillvaratagandet av universitetets forskningspotential inom området.

Översynsgruppen konstaterade att universitetet på språksidan stod starkare än något annat svenskt universitet och förordade en betydande förstärkning av den samhällsvetenskapligt inriktade forskningspotentialen avseende i första hand Östasien. Som resursförstärkning med inriktning mot kompetensuppbyggnad föreslogs att under en treårsperiod nya medel successivt skulle tillföras för en professur, två högskolelektorat, tre forskarassistenter och sex doktorandtjänster utöver CPAS hittillsvarande budgetram. Som organisationsform föreslogs ett institut för forskning och forskarutbildning, med institutionen för orientaliska språk ansvarig för grundutbildning inom språk- och kulturområdet, alternativt föreslogs en storinstitution, där institutionen för orientaliska språk tillförs resurser för de samhällsvetenskapliga tjänsterna. I båda fallen föreslogs organisationen ligga under språkvetenskapliga sektionenämnden, den enda punkt i rapporten som avvisades av CPAS styrelse. En vidgning av verksamheten också till Sydostasien förutsatte breddning av språkutbildningen att också omfatta bahasa indonesia och malaysiska.

Efter föredragning av rapporten i CPAS styrelse förordade denna enhälligt institutsformen dock med fortsatt ställning som "särskild inrättning". Översynsgruppens rapport godkändes av universitetsstyrelsen och lades till universitetets anslagsframställning för den kommande treårsperioden. I detta skede inträffade ett avbrott i Stockholms universitets utbyte med Kina som en följd av händelserna på Himmelska fridens torg den 4 juni 1989. Det skulle dröja flera år innan utbytesavtalen åter aktiverades.

Från halvårsskiftet 1989 började en ny mandatperiod för styrelsen. Den nya styrelsen utsågs med hänsyn till omständigheterna endast för ett år. Som ny ledamot efter ambassadör Håkan Berggren, som blivit Sveriges ambassadör i Kanada, inträdde ambassadör Eva Heckscher. I övrigt omförordnades ledamöterna inklusive ordföranden, som lovat kvarstå till dess klarhet vunnits om framtiden. Styrelsen kom senare att omförordnas för ytterligare ett år intill 30 juni 1991, den tidpunkt då jag kunde överlämna klubban till min efterträdare som rektor, professor Inge Jonsson.

Budgetåret 1989/90 gick som tidigare år i resursknapphetens tecken, inte minst beroende på underskott i ingående balans. Efter besked om nedläggning av det Nordiska institutet för Asienforskning i Köpenhamn riktades en skrivelse till utbildningsdepartementet med hemställan att de svenska medel som kunde frigöras skulle användas till forskningsstipendier.

Men till CPAS styrelse kunde vid sammanträdet den 12 mars 1990, det mest upplyftande under min tid vid centret, meddelas att *regeringen i forskningspropositionen aviserar medel för CPAS*. Sven Nilsson fick ett välförtjänt tack för sitt arbete och engagemang i översynsgruppens rapport och dess uppföljning. Optimismen i styrelsen yttrade sig i planer på inrättande av en Acta-serie, frågan om större utrymmen i nya lokaler, överenskommelse med universitetsbiblioteket om inrättande av specialsamling inom CPAS område och förlängning av Edströms förordnande som t.f. föreståndare intill tjänstens återbesättning.

En arbetsgrupp bestående av ordförande, vice ordförande och tillförordnad föreståndare utsågs att till början av hösten utarbeta förslag till kommande verksamhet, med interimrapport per den 15 juni.

Ett förstärkt CPAS

Arbetsgruppens förslag överlämnades till CPAS styrelse den 10 september 1990. Däri refererades regeringen ställningstaganden in extenso.

Regeringen föreslår, dels i avsnittet Utrikesdepartementets verksamhetsområde, dels i det följande förstärkningar till ekonomisk och samhällsvetenskaplig forskning om Ostasien. Det tvärvetenskapliga centrum för Stillahavsasiastudier som finns vid universitetet i Stockholm bidrar med viktig forskning och kunskapsutveckling. En förstärkning med 1 000 000 kronor bör beräknas fr.o.m. den 1 juli 1992. Regeringen finner att samarbete mellan verksamheterna vid universitetet och vid handelshögskolan angeläget för kompetensutveckling inom området". Vidare heter det längre fram i propositionen: "Som tidigare anförts förordar regeringen särskilt stöd till forskningen om Ostasien. Medel bör fr.o.m. budgetåret 1991/92 anvisas för utökade samhällsvetenskapliga insatser inom centret för Stillahavsasiastudier vid universitetet i Stockholm (+1 500 000 kr.).

I förslag avseende HHS tänkta Japan-institut skriver regeringen att detta institut "bör nära samverka med Centrum för Stillahavs-asiastudier". Forskningspropositionen öronmärkte således en budgetförstärkning för CPAS i två steg, första året med 1,5 miljoner kronor, andra året därtill en miljon kronor. CPAS skulle bli en enhet med egen forskning och forskarutbildning.

Arbetsgruppen fick i uppdrag att före nästa styrelsemöte komma med förslag till ämnesbeskrivningar för de nya professors- och lektorstjänster som ställts i utsikt. I enlighet med skrivningarna i propositionen borde de tjänster som inrättades i första hand komma ifråga i internationell ekonomi, statskunskap, historia/ekonomisk historia samt kulturgeografi/ekonomisk geografi. De första tjänsterna borde inrättas

fr.o.m. 1 juli 1991. Samtidigt föreslogs att den vikariesatta föreståndartjänsten skulle dras in och ledningsansvaret läggas på professorn. För denna och framtida expansion behövdes betydligt större och bättre belägna lokaler än de dittillsvarande i Skogstorpets övervåning. Drömmen var likvärdiga lokaler med Latinamerika-institutets i Södra huset. Allt var frid och fröjd.

Som en blixtnad från klar himmel kom så i slutet av november 1990 ned en skrivelse från "Universitetsstyrelsens beredningsgrupp för icke nämndanknutna kostnader", som aktualiserade frågan om centrets organisatoriska inordning. Beredningsgruppen förordade att ett förstärkt CPAS skulle inordnas i den samhällsvetenskapliga fakulteten. När frågan togs upp i CPAS styrelse den 12 mars 1991 meddelade Rune Lindquist att han reserverat sig mot beredningsgruppens förslag på denna punkt. Styrelsen anförde att "det är av stor betydelse för centrets fortsatta utveckling att en styrelse med representanter för näringsliv, organisationer och forskning och högre utbildning kan stå till verksamhetens förfogande. För att centrets verksamhet även framgent skall kunna vila på en tvärvetenskaplig grund måste frågan om dess finansiering kunna lösas oberoende av en fakultetsanknytning. Det var därför styrelsens enhälliga uppfattning att centrets organisatoriska status skulle behållas oförändrad", d.v.s. som s.k. "särskild inrättning", direkt under rektorsämbetet. I forsknings-propositionen markerades regeringens syn på CPAS som ett nationellt centrum, som också HHS uppmanades söka samarbete med om man önskade statsbidrag.

Åt ordföranden – dessbättre inte längre universitetets rektor – uppdrogs att i en skrivelse till universitetsstyrelsen kraftfullt markera styrelsens ståndpunkt i frågan om nämndanknytning. En sådan skrivelse avläts den 14 mars. I denna redovisade jag skälen för styrelsens ställningstagande i organisationsfrågan och yrkade på oförändrad organisatorisk status. Men som första punkt i skrivelsen framförde jag styrelsens

oro och beklagande [...] att frågan om professuren blivit liggande i ett halvår utan åtgärd. Det har av styrelsen bedömts utomordentligt viktigt inte minst för Stockholms universitets trovärdighet som ett av statsmakterna direkt utvalt centrum [...] att chefstjänsten snarast tillsätts. Av denna tillsättning beror ämnesinriktning och tjänstestruktur för de övriga tjänster som skall inrättas inom ramen för centrets budget. Av denna beror också planeringsarbetet för andra etappen av utbyggnaden [...]. Styrelsen måste därför yrka på skyndsamt handläggning.

Det var inte utan viss kluvenhet jag som tidigare dekan i samhällsvetenskapliga fa-

kulteten och rektor här satte min underskrift. Alltnog, utlysningen av professuren skedde ganska snart och CPAS styrelse kunde vid sitt sammanträde den 3 juni 1991 konstatera att elva sökande anmält sitt intresse för tjänsten. Då tillsättning inte skulle kunna ske till det nya budgetårets början borde vikarie tillsättas för höstterminen 1991. Detsamma borde ske för det första högskole-lektoratet. Samtidigt uttalades att styrelsen med kraft vidhåller sin hållning angående centrets nämndanknytning, detta med anledning av universitetsstyrelsens tillsättning av en ny organisationsutredning.

En glädjande nyhet meddelades av Gunnar Lonaeus, nämligen att en stipendiefond bildats av överskottet från försäljning av den gamla svenska ambassaden och att två forskarbostäder ställts till förfogande i Tokyo. Jag skulle senare själv för några år komma att ingå i utdelningsnämnden för stipendiefonden.

Med viss tillfredsställelse över sakernas tillstånd satte jag för sista gången mitt namn som ordförande i CPAS styrelse under protokollet och lämnade klubban till Inge Jonsson. Jag hade dock accepterat att kvarstå som styrelseledamot under det för etablerande av det nya CPAS avgörande året 1991/92. Samtidigt förstärktes universitetets representation i styrelsen med dekanerna för språkvetenskapliga sektionen Östen Dahl och samhällsvetenskapliga fakulteten Kjell Goldmann. Ny i styrelsen var också Kungliga Tekniska Högskolans rektor Janne Carlsson.

Jag fick så vara med i planeringen av tjänstetillsättningar och vikariat, i vilken fakultetsorganens medverkan (tjänsteförslagsnämnd) var självskriven. Under hösten 1991 tillsattes sakkunniga för professuren. När sakkunnigutlåtandena kom, i oktober 1992 hade jag helt lämnat styrelsen för CPAS och var absorberad av arbetet med det 17-bandiga verket Sveriges Nationalatlas, snart utfyllt med uppdragen som sekreterare i Kungliga Vitterhets-, Historie- och Antikvitets Akademien och vice ordförande i organisationskommittén för en högskola på Gotland.

Jag fick slutligen glädjen att återbesöka CPAS vid ett lyckosamt institutionsjubileum i nya fina lokaler i Veterinärhögskolans tidigare huvudbyggnad 1993 och med verksamheten i full gång med nytillsatta forskartjänster.

Staffan Helmfrid

Orientaliska Studier Nr 123, 2009